

# Repertuar muzyczny zapominany i przypominany w ewangelickim Wrocławiu

DOI: 10.14746/rfn.2025.26.2

Res Facta Nova. Teksty o muzyce współczesnej 26 (35), 2025: 23–31.

© Tomasz Jeż. Published by: Polskie Wydawnictwo Muzyczne, 2025.

Open Access article, distributed under the terms of the CC licence (BY-NC-ND, <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Za jedną z najważniejszych cezur w historii nowożytnego Wrocławia uznaje się powszechnie czas wprowadzenia w tym mieście reformacji<sup>1</sup>. Odnowiona przez Marcina Lutra doktryna przyjmowana była w nadodrzańskiej metropolii od drugiego ćwierćwiecza XVI wieku i przyniosła tam znaczące przekształcenia wielu form ówczesnej kultury<sup>2</sup>. Gruntownie zmodyfikowane zostały dotychczasowe tradycje muzyczne, choć z uwagi na okoliczności polityczne i społeczne przemiany te dokonywały się na tle „długiego trwania” wielu przenikających się tradycji. Przyczyną świadomego zachowywania wzorów kultury muzycznej była zaskakująca trwałość struktur, w ramach których muzyka była wykonywana<sup>3</sup>. Ostatnie studia nad dawną liturgią ewangelicką wykazują jednak, że ta stabilność luteriańskiej kultury była jej cechą uniwersalną; co więcej, odnosiła się nie tylko do tradycji polifonii

łacińskiej, ale i pieśni wernakularnej<sup>4</sup>. Zjawisko to analizowano już w perspektywach dychotomicznych par pojęć: (ewangelickiej) formy i (katolickiej) treści<sup>5</sup>, a także (zachowawczej) ciągłości i (rewolucyjnej) nieciągłości<sup>6</sup>. Wydaje się jednak, że kluczem do jej rozumienia mogą być również kategorie niepamięci i zapomnienia.

Na pierwszy rzut oka obydwa te pojęcia wyglądać mogą na nieprzydatne w odniesieniu do dziedziny sztuki – m.in. muzycznej – której patronują przecież Muzy, córki Mnemozyny. Tym bardziej, że zapomnienie [λήθη] etymologicznie zdaje się być przeciwieństwem pamięci, którą od czasów Platona utożsamia się z uczestniczeniem w prawdzie [ἀλήθεια]. Jednak już Arystoteles definiuje pamięć jako „posiadanie [ἔστις] lub doznawanie [πάθος] [postrzeżeń zmysłowych] po upływie czasu”<sup>7</sup>. Ten upływ czasu z jednej

<sup>1</sup> G. Wąs, *Dzieje Śląska od 1526 do 1806 roku*, w: M. Czapliński, G. Wąs, E. Kaszuba, R. Żerelik, *Historia Śląska*, Wrocław 2002, s. 139–148.

<sup>2</sup> J. Harasimowicz, *Śląski luteranizm wieku Reformacji – próba charakterystyki*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1984, t. 39, nr 4, s. 493–516.

<sup>3</sup> T. Jeż, *Łacińska twórczość muzyczna w ewangelickim Wrocławiu. Problem trwałości tradycji w czasach przemian konfesyjnych*, „Barok. Historia – Literatura – Sztuka” 2004, t. 11, nr 2, s. 204–205.

<sup>4</sup> J. Herl, *Worship Wars in Early Lutheranism: Choir, Congregation, and Three Centuries of Conflict*, Oxford 2004; R. A. Leaver, *Luther's Liturgical Music: Principles and Implications*, Minneapolis 2017.

<sup>5</sup> J. Pelikan, *Obedient Rebels: Catholic Substance and Protestant Principle in Luther's Reformation*, New York 1964.

<sup>6</sup> R. A. Leaver, *Christian Liturgical Music in the Wake of the Protestant Reformation*, w: *Sacred Sound and Social Change: Liturgical Music in Jewish and Christian Experience*, ed. L. A. Hoffman, J. R. Walton, Notre Dame 1992, s. 124–144.

<sup>7</sup> Arystoteles, *O pamięci i przypominaniu sobie*. *Περὶ μνήμης καὶ ἀναμνήσεως* [449B], tłum. A. Sobańska, P. Siwek, Wrocław 2015, s. 93.

strony osłabia wyrazistość „śladu pamięciowego” (Platońska metafora odcisku w woskowej pieczęci<sup>8</sup>); z drugiej jednak konieczny jest do zaistnienia zjawiska przypomnienia [ἀνάμνησκεσαι | *reminisci*], które pozwala na odzyskanie zdobytej ongiś wiedzy<sup>9</sup>. To przypominanie odnosi się nie tylko do wiedzy będącej przedmiotem myślenia [*Gedächtnis*]<sup>10</sup>, ale przede wszystkim jej interioryzacji [*Erinnerung*] i służy definiowaniu indywidualnej oraz zbiorowej tożsamości<sup>11</sup>. Przypomnienie „możliwe jest dopiero [...] na gruncie zapominania”<sup>12</sup>, a „[z]apominanie jest konieczne zarówno dla społeczeństwa, jak i dla jednostki. Trzeba umieć zapomnieć, aby poczuć smak chwili, obecności i pragnienia; sama pamięć też potrzebuje zapomnienia: trzeba stracić najbliższą przeszłość, by odnaleźć przeszłość najdawniejszą”<sup>13</sup>.

Cytowany tu Marc Augé wyróżnia trzy podstawowe „figury zapomnienia”:

I. „figura powrotu, której celem jest odzyskanie straconej przeszłości przez zapomnienie terażniejszości”;

II. „figura zawieszenia, którego intencją jest utwierdzenie się w terażniejszości przez chwilowe zawieszenie przeszłości i przyszłości”;

III. „figura ponownego rozpoczęcia, która dąży do odnalezienia przyszłości przez zapomnienie przeszłości, do stworzenia warunków dla nowego narodzenia”<sup>14</sup>.

Opierając się na tej systematyce, chciałbym prześledzić strategię zapominania i przypominania występujące w dwóch klasach zachowanych źródeł proveniencji wrocławskiej, odnoszących się do kluczowych dla tradycji zjawisk muzycznej reformacji, a mianowicie:

1. repertuaru liturgicznego, dokumentowanego przez zachowane porządki kościelne i źródła rękopiśmienne o charakterze normatywnym (rubryki w agendach liturgicznych);

2. wernakularnej twórczości pieśniowej, opatrzonej objaśniającymi treść utworów paratekstami (przedmowy do druków kancjonałowych).

Badając wybrane źródła z powyższych grup, chciałbym – w odniesieniu do wrocławskiej kultury reformacji widzianej z perspektywy muzycznej – zapytać:

a. co jest przedmiotem zapomnienia/przypominania?

b. jakie strategie dobierane są w ich relacjach? i

c. w jaki sposób służą one internalizacji treści i rekonstruowaniu tożsamości?

Zauważmy na początku, że dominujący w piśmiennictwie muzykologicznym paradygmat myślenia o muzycznych skutkach reformacji najbliższy był dotąd trzeciej z wymienionych przez Marca Augé figur – „ponownego rozpoczęcia”<sup>15</sup>: zgodnie z tą perspektywą reformację przedstawia się często jako zapominanie przeszłości (w omawianym przypadku: tradycyjnych form liturgii i towarzyszącego jej repertuaru łacińskiego) i związane z nią narodziny gatunków nowych (pieśni w językach wernakularnych), które miały wyprzeć dawne gatunki, doprowadzając do diametralnych zmian w liturgii i repertuarze<sup>16</sup>. Jednak już jakiś czas temu udowodniono, że zmiany te następowały zdecydowanie później i że popularny *image* złotego wieku pieśni kancjonałowej jest ahistorycznym konstruktem ideowo zaangażowanych historyków XIX wieku<sup>17</sup>. Z drugiej strony zaś ukazano, że proponowana przez Lutera reforma muzyki była tylko jednym z wielu analogicznych działań, wpływających z podobnych pobudek i porównywalnych pod względem nie tylko treści, ale i formy<sup>18</sup>. Nie negując zasadności bronięcia krytykowanego tu sposobu przedstawiania historii, pozwólmmy przemówić samym źródłom, powstrzymując się od zbyt pochopnej ich interpretacji.

<sup>8</sup> Platon, *Teajtet* [191C–E; 687], tłum. W. Witwicki, Warszawa 1936, s. 111.

<sup>9</sup> Arystoteles, *O pamięci...*, op. cit. [451B], s. 98.

<sup>10</sup> F. G. Jünger, *Gedächtnis und Erinnerung*, Frankfurt a. M. 1957, s. 48.

<sup>11</sup> A. Assmann, *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives*, Cambridge 2011, s. 19.

<sup>12</sup> M. Heidegger, *Bycie i czas*, tłum. B. Baran, Warszawa 2008, s. 427.

<sup>13</sup> M. Augé, *Formy zapomnienia*, tłum. A. Turczyn, Kraków 2009, s. 13.

<sup>14</sup> Ibidem, s. 60–62.

<sup>15</sup> Ibidem, s. 62: „figura ponownego rozpoczęcia, która dąży do odnalezienia przyszłości przez zapomnienie przeszłości, do stworzenia warunków dla nowego narodzenia”.

<sup>16</sup> Np. W. Lipphardt, *Die Anfänge des deutschen Kirchenliedes in althochdeutscher Zeit*, „Musik und Altar” 1961, nr 13, s. 73–77; C. Bertoglio, *Reforming Music: Music and the Religious Reformations of the Sixteenth Century*, Berlin–Boston 2017, s. 241–250.

<sup>17</sup> J. Herl, *Worship Wars...*, op. cit., s. 175–180.

<sup>18</sup> C. Bertoglio, *Reforming Music...*, op. cit., s. 567–623.

## 1. REPERTUAR LITURGICZNY

Za początek reformacji we Wrocławiu uznaje się powołanie Johanna Heßa na stanowisko pierwszego ewangelickiego pastora kościoła św. Marii Magdaleny (23 października 1523) i przeprowadzoną przezeń kilkanaście miesięcy później (20–21 kwietnia 1525) dysputację. Jedną z jej tez stanowił Lutrowy postulat *sola scriptura*, wymagający „oczyszczenia” liturgii z elementów niezgodnych z teologią wywodzoną bezpośrednio z tradycji biblijnej<sup>19</sup>. Zaowocowała ona już parę dni później redukcją niektórych nabożeństw, sakramentaliów i tradycji<sup>20</sup>, z którymi wiązał się adekwatny do ich treści repertuar muzyczny. Wspólnym mianownikiem tych zmian jest „figura ponownego rozpoczęcia”; można je jednak także rozpatrywać z perspektywy „figury zawieszenia”: dystansowania się od przyszłości i właśnie dlatego skoncentrowanej na tym, co teraz jawi się jako konieczne do zapomnienia. Postulaty redukcji formularzy liturgicznych i wypełniającego je repertuaru, zgłoszone przez Lutra w *Formula missae* (1523) i *Deutsche Messe* (1526)<sup>21</sup> u progu trzeciego ćwierćwiecza XVI wieku pozostawały jednak we Wrocławiu przed wiele lat niezrealizowane<sup>22</sup>.

Procesy te dokumentują dopiero liturgika z początku XVII wieku. W mszale z kościoła św. Marii Magdaleny datowanym na rok 1603 formularz oficjum na 1. niedzielę adwentu obejmuje wymagane przez Lutra „verba institutionis”, a także następujące po *Agnus Dei* „Germanicae Cantilenae de coena Domini”<sup>23</sup>.

<sup>19</sup> J. Köstlin, *Johann Hess, der Breslauer Reformator*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Altertum Schlesiens” 1864, t. 6, z. 1, s. 194–198.

<sup>20</sup> N. Pol, *Jahrbücher der Stadt Breslau von Nikolaus Pol*. Zum erstenmale aus dessen eigener Handschrift herausgegeben von Dr. Johann Gustav Büsching, Professor und Archivar zu Breslau, t. 3, Breslau 1819, s. 38.

<sup>21</sup> J. Herl, *Worship Wars...*, op. cit., s. 6–8.

<sup>22</sup> Świadczy o tym relacja odwiedzającego miasto mieszkańca Torunia (*Ordnung der kirchen zu Breslawe*, 1557; cyt. w pracy: E. Sehling, *Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts*, t. 3: *Die Mark Brandenburg. Die Markgrafenthümer Oberlausitz und Niederlausitz, Schlesien*, Leipzig 1909, s. 404–405), który w swoim opisie liturgii wrocławskich kościołów ewangelickich nie zauważa niemal żadnych zmian w stosunku do tradycji przedreformacyjnej.

<sup>23</sup> Rękopis zaginiony, przechowywany ongiś w Stadtbibliothek Breslau pod sygn. 1245 (jego treść cytuje i omawia H.-A. Sander, *Beiträge zur Geschichte des lutherischen Gottesdienstes und der Kirchenmusik in Breslau. Die lateinischen Haupt- und Nebengottesdienste im 16. und 17. Jahrhundert*, „Breslauer Studien zur Musikwissenschaft”,

O ile te ostatnie pieśni można uznać za „figurę ponownego rozpoczęcia”, to te pierwsze stanowią odpowiedź na postulat „nowych narodzin”, a także „odzyskanie przeszłości” utraconej przez liturgię czasów przedreformacyjnych, gdy kluczowe dla mszy Słowa Ustanowienia wypowiedziane były po cichu i przez to stały się „zapomniane”<sup>24</sup>. Zgodnie z postulatem Lutra, przypomnienie tych słów (deklamowanych zresztą uroczyście na melodię jednego z tonów psalmowych) wiązało się z jednoczesną eliminacją tzw. kanonu, który – z uwagi na niezgodność z katabatycznym pojmowaniem liturgii mszalnej – zalecano pominąć. Wydaje się więc, że omawiany formularz realizuje postulat „zapomnienia”, skoro podaje: „sequitur canon seu verba institutionis”, a następnie: „hic peractis canatur sanctus”.

Jeszcze dalej posunięte procesy „zapominania” elementów liturgii przedreformacyjnej dokumentuje *Agenda* z tego samego kościoła datowana na rok 1632, w której formularz tej samej mszy adwentowej podaje: „intonetur Credo in unum Deum. Ecclesia Wir gläuben all etc.”<sup>25</sup>. Rubrykę tę można interpretować dwójako: najpierw śpiewano *Credo* w chorałowej wersji łacińskiej, po czym następowała śpiewana przez zgromadzenie jego wersja niemiecka, albo raczej: wykonywano jedynie chorałową intonację tej części *ordinarium*, po której następował jej śpiew w wersji

1, Priebatsch, Breslau 1937, s. 70–71), fol. 2r: „[...] Post Concionem. Canitur Praefatio Quotidiana quam sequitur Canon. Seu verba institutionis coenae Dominicae. His peractis canitur Sanctus Minus de Beata Virgine. Post[ea] oratio Dominica: Sub communionem canitur Agnus Dei sub eandem nota ut Sanctus, et aliae Germanicae Cantilenae de coena Domini. Post communionem officium concludatur Collecta Germanica. Et canatur Benedicamus vel de Adventu, vel de Dominica, Et Benedictio detur”.

<sup>24</sup> *Luther's Works*, t. 35: *Word and Sacrament I*, Fortress, Philadelphia 1960, s. 81. „Dan do Christus sebst und am ersten diß sacrament einsetzt unnd die ersten meß hielt und übet, da war keyn platten, kein casell, kein singen, kein prangen, sondern allein dancksagung gottis und des sacraments prauch. Der selben einfeltigkeit nach hielten die Apostel und alle Christen meß ein lang tzeit, biß das sich erhuben die mancherley weysen und zusetze, das anders die Romischen, anders die Kriechen meß hielten, und nu endlich dahyn kummen, das das häubstück an der meß unbekannt worden ist, und nit mehr den die zu setze der menschen yn der andacht seyn”. Cyt. za: R. A. Leaver, *Luther's Liturgical Music: Principles and Implications*, Fortress Press, Minneapolis 2017, s. 409.

<sup>25</sup> *Taufbüchlein bey der Kirche zu St. Maria Magdalena. Dahinter liturgisches Agende*, kościół św. Marii Magdaleny, 1632, Archiwum Państwowe we Wrocławiu [dalej jako APW], sygn. 82/28/0/15/4344 (olim: Breslau, Stadtbibliothek, sygn. P 79d), fol. 29r i nn.

wernakularnej<sup>26</sup>. W tym przypadku zapomniany jest nie tyle sam przedmiot pamięci (Symbol wiary), co raczej jego forma; proces ten zdaje się zaś bliski figurum zarówno „zawieszenia”, jak i „ponownego rozpoczęcia”. Omawiana agenda dokumentuje jednak również procesy redukcji samej formy nabożeństw, które widoczne są na przykład tam, gdzie poranna *missa sub aurora* odprawiana była bezpośrednio po matutinum, w związku z czym obydwie nabożeństwa tworzyły rodzaj hybrydy gatunkowej<sup>27</sup>: w tym przypadku zachowywany był repertuar obu nabożeństw, zapomnieniu ulegała jednak jego pierwotna struktura.

W niektórych źródłach badanej proveniencji pojawiają się jednak także znaczące zmiany treści repertuaru liturgicznego. W graduale pochodzącym z wrocławskiego kościoła św. Krzysztofa widziane były swego czasu korekty długości całosci śpiewów, służące m.in. skróceniu melizmatów bądź usunięciu tropów, uznanych z różnych względów za zbędne<sup>28</sup>. W antyfonarzu z kościoła św. Marii Magdaleny redukcji repertuaru na poszczególne święta dokonano za pomocą dodanych na marginesach rubryk, które odnosiły wykonawców do kolejnych części oficjum<sup>29</sup>. Taki system odnośników pozwalał zresztą na posługiwanie się po wprowadzeniu reformacji tymi samymi co dotąd księgami liturgicznymi, z których jednak śpiewano tylko wybrane kompozycje; pozostałe (najczęściej związane z kultem świętych) podlegały zaś zapomnieniu. Temu samemu celowi służyło sporządzanie indeksów zawierających wykazy incipitów tekstowych kompozycji pozostawionych do wykonywania, zaopatrzone w marginalia odnoszące do konkretnej karty księgi liturgicznej<sup>30</sup>.

Jeszcze większej redukcji ulegał repertuar liturgii godzin, w którym zmniejszono liczbę wykony-

wanych części oficjum, jak i śpiewanych psalmów oraz towarzyszących im antyfon. Skala tego zjawiska wynikała oczywiście z radykalnej krytyki tradycji monastycznej; próba ta jednak nie doprowadziła do całkowitego jej zapomnienia, ale przede wszystkim przekształcenia sposobu jej wykonania: zamiast zakonników, kanoników czy altarystów repertuar ten śpiewać mieli chorałiści rekrutowani z przykościelnych szkół i gimnazjów<sup>31</sup>. Najbardziej pierwotne formy liturgii powierzono więc celom dydaktycznym i formacyjnym, czego dobitnym przykładem są dwa cykle oficjów rymowanych, skodyfikowane w przededniu wprowadzenia reformacji we Wrocławiu, które dzięki otrzymanej formie przetrwały czasy zmiany. Chodzi o niezachowane obecnie *Horae de Beata Maria Virgine* opracowane dla kościoła św. Marii Magdaleny przez Oswalda Winklera von Straubingen (17 maja 1516) i *Horae de passione Domini* opracowane dla kościoła św. Elżbiety przez Wawrzyńca Korwina (11 stycznia 1517)<sup>32</sup>. Obydwie oficja opierają się na tekstach wielowiekowej już tradycji (w przypadku drugiego są to teksty św. Bonawentury)<sup>33</sup>; humanistyczna ich forma pozwoliła im jednak zakorzenić się na długo w tradycji wykonawczej obydwu wrocławskich *Hauptkirchen*. W trzecim z nich – w kościele św. Bernardyna – podobną tradycję sto lat później usiłował wprowadzić Samuel Besler<sup>34</sup>, który również wykorzystał teksty Bonawentury, podał je jednak nie w humanistycznej szacie Korwina, ale w ich oryginalnej, XIII-wiecznej wersji Doktora Serafickiego („figura powrotu”).

<sup>31</sup> J. Herl, *Worship Wars...*, op. cit., s. 26–27; C. Bertoglio, *Re-forming Music...*, op. cit., s. 245–246.

<sup>32</sup> H.-A. Sander, *Beiträge zur Geschichte des lutherischen Gottesdienstes*, op. cit., s. 14–24.

<sup>33</sup> *Curfus fancti | Bonaue(n)turae de paffione domi=|ni cum inuitatorio himnis et ca(n)=|tiscis Laurentij Coruini: cum | epiftola et carmine de gra=|tuita dei in nos beneficen=|tia & de fructibus ex do=|minice paffionis re=|cordatione proue=|nientibus. | (Impreffum Vratiflaue in officina | Ad|am|e Dyoni Anno a natiuitate | feruato- ris noftri. M.D.xxi., Kraków, Biblioteka Naukowa PAU i PAN, sygn. St. Dr. 80.*

<sup>34</sup> *HYMNOR. ET THRENODIARVM | SANCTÆ CRVCIS | IN | DEVOTAM | PASSIONIS | IesV CHRIS|TI | DE|I ET HO|MI|NIS | COM- MEMORATIONEM | FASCICVLVS | AD HEBDOMADAM MAG- NAM | SVA CVIQVE MELODIA | AFFICTA. | à SAMVELE BESLERO | Scholæ Vratifl. ad S. Sanctum Mo-|deratore | CONGESTVS. | Adiectis aliis quibufdam Lamentationibus & Can-|tionibus Latino-Germanicis Paſſionis | tempore confuetis | WRATISLAVIÆ, | Ex Officina Typographi- ca Georgi | Bauman. | Sumptibus ipſius Auctoris. | Anno | M D C XL., Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka, Oddział Starych Druków [dalej jako: PL-WRu, OSD], sygn. 51112 Muz.*

<sup>26</sup> H.-A. Sander, *Beiträge zur Geschichte des lutherischen Gottesdienstes*, op. cit., s. 72–73.

<sup>27</sup> P 79d, fol. 30v–37r.

<sup>28</sup> R 506a – graduał, kościół św. Krzysztofa we Wrocławiu, XVI w., obecnie zaginiony (olim: Breslau, Stadtbibliothek, sygn. R 506a): *Kyrie fons bonitatis*: „die Worte [Jhesu Christe miserere nobis] werden ausgelassen”. Cyt. za: Sander, *Beiträge zur Geschichte des lutherischen Gottesdienstes*, op. cit., s. 79.

<sup>29</sup> M 1194 – antyfonarz, kościół św. Marii Magdaleny we Wrocławiu, XV–XVI w., Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka, Oddział Rękopisów [dalej jako: PL-WRu, OR], sygn. M 1194, fol. 7v–8r.

<sup>30</sup> P 79a/1 – *Chorbuch der Kirchen zu Breslaw bey D. Maria Magdalena*, 1598, APW, sygn. 82/28/0/15/4340 (olim: Breslau, Stadtbibliothek, sygn. P 79a/1).



## 2. TWÓRCZOŚĆ PIEŚNIOWA

Repertuar pierwszych śląskich kancjonałów był już przedmiotem systematycznych badań<sup>35</sup>, warto jednak w tym miejscu przyrzeć się bliżej paratekstom towarzyszącym kilku drukom z tej grupy, które ujawniają różnego rodzaju strategie przypominania i zapomniania. Pierwszy z tych śpiewników, wydany niemal równocześnie z czasem wspomnianej wyżej dysputacji Johanna Heßa, otwiera karta tytułowa o treści znaczącej z badanej tu perspektywy<sup>36</sup>. Mowa tu o repertuarze pieśni i psalmów „niemal niezbędnych” w życiu duchowym każdego chrześcijanina, ale także tych utworach, „które wcześniej nie były drukowane”. To ostatnie sformułowanie jest oczywiście typowym dla tego typu publikacji chwytem reklamowym; jego treść jawi się jednak jako świadectwo „figury powrotu” do repertuaru nieobecnego we współczesnym dyskursie; intencją tej publikacji jest więc próba ocalenia przed zapomnieniem tradycji godnej zapamiętania.

Argumentację taką wyklada umieszczona na kolejnych kartach druku przedmowa Marcina Lutra, skopiowana wprawdzie z innych, analogicznej treści druków, będąca jednak manifestem nowego sposobu myślenia elit ewangelickiej reformacji, który podzielał również redaktor omawianej tu publikacji<sup>37</sup>.

<sup>35</sup> Np. A. Mańko-Matysiak, *Schlesische Gesangbücher 1525–1741: eine hymnologische Quellenstudie*, Wrocław 2005; *Eyn gesang Buchlein Geystlicher gese(n)ge Psalme(n)...* Najstarszy śląski śpiewnik kościelny – Wrocław 1525, red. A. Mańko-Matysiak, Wrocław 2004 (*e-Biblioteka Historyczna*, 1).

<sup>36</sup> EYn gefäng | Buchlien [sic!] Geyftlicher gefe(n)ge | Pfalme(n)/ eyne(m) ytlichen Chriften faft nutz|lich bey fich zu haben/ in fletter vbung | vnd trachtung Auch etzliche gefe(n)ge/ | die bey den vorige(n) nicht findt ge|druckt/ wie du hyndenn im | Register difes buch-|leys findet. | Mit dyfen un(d) der gleyche(n) Gefenge follt man | byllich die Jungen iugent auffzerzyhen | (Gedruckt yn difen koniglichen | ftadt Breflaw durch adam | dyon auß gegangen am | mitwoch noch ofternn | M.D.XXV. PL-WRu, OSD, sygn. 384831.

<sup>37</sup> Ibidem, k. A. v: „Vorrede Martini Luther.

Das geystliche lieder singen, gut unnd Got angenehme sey acht ich sey keinen christenn verborgen dieweil yederman nicht allein das Exempel der propheten und könye im alten testament (die mit singen und klingen mit tichten und allerley seyten spiel Got gelobt haben) sondern auch solcher brauch sonderlich mit psalmenn gemeyner christenheit von anfang kund ist. Ja auch S. Paulus solchs I. Cor. 14. eynsetzt und zu denn Colessern gepeut von herzen dem hern singen geystliche lieder und psalmenn Auff das dadurch Gottes wort unnd christliche lere auff allerley weise getriben und geubt werdenn.

Dem nach hab ich auch sampt etlichen andern zum guten anfang und ursach zugeben denen die es besser vermügen etliche geystliche lieder zu samen bracht das heylige euangelion so itzt gottes gnaden

Przedmiotem reklamowanego tymi słowami zbioru jest Słowo Boże, które winno być rozważane za pośrednictwem pieśni i które dzięki tej pieśni przyniesie owoce zapoznanym treściom Ewangelii („figura powrotu”). Repertuar tych pieśni niemiecki reformator zachwala jednak również dlatego, że ich śpiewanie sprzyja wykształceniu młodzieży i – co tu szczególnie istotne – pozwala jej zarazem zapomnieć repertuar o treści „cielesnej”, zastępując go pieśniami użytecznymi dla zbawienia („figura ponownego rozpoczęcia”). Argumentację Lutra wieńczy jeszcze jeden argument odwołujący się do *artis memoriae*: to właśnie należała edukacja młodzieży jest we współczesnym świecie rzeczą niemal zupełnie zapomnianą i zmiana tego stanu rzeczy winna obejmować przede wszystkim praktykę śpiewu („figura zawieszenia”).

Różnorakie strategie zapomniania ujawnia również kolejny ważny śląski kancjonał, wydany 30 lat później druk Valentina Trillera<sup>38</sup>. Ujawnione w jego treści strategie odwołują się i tutaj do świadomości faworyzowanego kanonu tekstów biblijnych („figura powrotu”), który znajduje zastosowanie w codziennej liturgii całego roku („figura zawieszenia”), ale przede wszystkim tego repertuaru, którego teksty ułożone są do „starych i dobrze znanych melodii – śpiewanych

wider auffgangen ist zu treiben und in schwanck zubringen das wir auch und mochten rhumen wie Moses in sein gesang thut Exo. 15. das christus unser lob und gesang sey und nichts wissen sollen zu singen noch zu sagen den ihesum christum unsern heyland wie Paulus sagt I Cor. 2.

Unnd sind dazu auch in vier stymmen bracht nicht aus anderer ursach den das ich gerne wolte die iugent die doch sonst sol unnd mus in der Musica unnd andern rechten kunst ertzogen werden etwas hette da mit sie der bul lieder, und fleyschlichen gesenge los wurde unnd an derselben stat etwas heylsames lernete und also das guete mit lust wie den iungenn gepurt eyngienge. Auch das ich nicht der meynung byn das durchs Euangelion solten alle kunste zu boden geschlagen werden und vergehen wie etliche abergeystlichen furgeben Sondern ich wolt alle kunste sunderlich die Musica gern sehn im dienst des der sie geben und erschaffenn hat. Bitte der halbenn einn iglicher frumer christ wolt solchs ym lassenn gefallen und wo ym Gott mehr odder des gleychen verleyhet helffenn soddern Es ist sonst leyder alle welt all zu las unnd zuvergessen die arme iugent zu zihen unnd leren das mann nicht aller erst darff auch ursach darzu geben. Gott geb unns seyne gnade AMEN.”

<sup>38</sup> Ein Schleich fingebüchlein | aus Göttlicher schrift/ von den fürnemften | Feften des Jares/ vnd fonst von andern gefengen vnd Pfal=|men/ gefelt auff viel alte gewönliche melodien/ so zum | teil vorhin Lateinisch/ zum teil Deutch/ mit Geiftlichen | oder auch Weltlichen texten gefungen feind/ | Durch | Valentinum Triller von Gora/ Pfar=|herrn zu Pantenaw im Nimpfchichen | Weichbilde | Pfalm. CL. | Alles was odem hat lobe den Herren. | Gedruckt zu Brefsław/ durch | Crispinum Scharffenberg. | 1555. PL-WRu, OSD, sygn. 395219.

dotąd po łacinie i po niemiecku z tekstami religijnymi oraz świeckimi”. Sięgnięcie po zasób melodii obecnych w pamięci odbiorców było ważną motywacją dla promocji nowego repertuaru i często wiązało się z praktyką kontrafaktury, która służy zarówno zapomnieniu tego pierwszego tekstu („figura ponownego rozpoczęcia”), jak i przypomnieniu treści niesłusznie dziś zapomnianych („figura powrotu”).

Argumentację taką poszerza przedmowa anonimowego autora (zapewne samego Trillera)<sup>39</sup>. Pisz w niej, że lokalnie znany repertuar jest wprawdzie dość rozległy, podjął się on jednak wzbogacenia go o pieśni śpiewane gdzie indziej, które na Śląsku nie były do tej pory znane. Argument ten przeczy motywacji podanej na karcie tytułowej; można go jednak uznać za strategię przypominania komplementarną wobec tej pierwszej, bo także i o niej wspomina autor w omawianej przedmowie. Do obydwu form swojej

aktywności dodaje następnie ważną z naszej perspektywy motywację: pracy nad korektą, uproszczeniem i tłumaczeniem zgromadzonych pieśni podjął się on dlatego, aby uchronić ten repertuar przed zapomnieniem („damit sie nicht gantz abgiengen, und jr gar vergessen würde”). Kancjonał Trillera jest więc zbiorem służącym nie tylko promocji usankcjonowanego tradycją kanonu kultury, ale także wzbogaceniu pamięci zbiorowej wspólnoty jego adresatów za pośrednictwem przypomnienia treści wartych ocalenia przed zapomnieniem („figura powrotu”)<sup>40</sup>.

Jeszcze inaczej rozłożone są akcenty w argumentacji ujawnionej przez redaktora kancjonału wydanego w oficynie Kryspina Scharffenberga w roku 1577<sup>41</sup>. Jego edycja nawiązuje do serii śpiewników wydawanych przez Johanna Eichhorna we Frankfurcie nad Odrą, które powiększający się ciągle repertuar pieśni systematyzowały wedle ich funkcji i treści<sup>42</sup>. W śpiewniku wrocławskim dzielone są one na 25 grup tematycznych, uporządkowanych wedle roku liturgicznego (godny w tym kontekście odnotowania jest towarzyszący pieśniom cykl 12 drzeworytów przypominających zalecane pamięci wątki doktrynalne); porządek ten jest jedną z ujawnionych tam strategii opracowania repertuaru pieśni. Redaktor edycji uporządkował zebrane pieśni, starając się także, by w każdej z grup znajdowała się proporcjonalna liczba pieśni<sup>43</sup>. W ten

<sup>39</sup> Ibidem, k. A<sub>1</sub><sup>r</sup>: Vorrede zum Christlichen Leser.

Wiewol viel und manchfaltige schöne und Christliche gesenge von geletern und geschicktern denn ich bin, geticht und vorhanden sind, so hab ich doch nicht woln unterlassen, auch diesen meinen kleinen dienst zuerzeigen meinen Landsleuten, den Schlesiern, angesehen etlicher guthertziger menschen vielfeltiges anregen, darzu mich auch verursacht haben, viel auslendische ungewonete melodien und noten, so in andern etlichen Singbüchlein eingeschrieben, aber in unsern Schlesischen orten und Kirchen unbekant, auch darzu derselbigen viel (vielleicht von den Druckern versehen) oft unrecht clavirt und notirt sind, das manchs schier gar keinen rechten tonum geben wil. Zum vornemsten hat mich verursacht, das mir zur zeit meiner gesenge, etwa bey sechsen, neben andern gedruckt, sind furkomen, so mir auch von etlichen zugemessen worden sind, als sey ich derselben auch ein tichter gewesen, welche mich doch zum teil fast tunckel ansehen, unnd dem rechten Christlichen syn verdecktig scheinen. Damit ich in diesem fall unverdacht, einen iedern meinen glauben frey an tag gebe, hab ich (sonderlich auch zu ehren unserm güttigen Gott, und zu gutt den Christen), so umb uns furnemlich auff den Dörffern wonen, und nicht alweg andere schwerer noten und geticht zusingen vermögen) diese meine gesenge zusammen getragen, und noch müglichem vleis, die vornemsten alten gewonlichsten feinen melodien, so zuvor in unsern Schlesischen orten und gemeinen, bekant, der etliche Lateinisch, etliche Deutsch ubers jar, und sonst gesungen, damit sie nicht gantz abgiengen, und jr gar vergessen würde, auff unser Deutsch zugericht, unnd die noten auffs leichtst und schlechst, als müglich, noch art der Musica hinzu gethan, auch derselbigen etliche mit ij. etliche mit iij. stimmen poliert, weil sie zum teil zuvor also gesungen sindt ob vielleicht jemand dieselbigen auch mit gehülffen also vermocht zusingen. Über das hab ich auch sonderliche bekante Weltliche melodien, mit geistlichen texten zugericht, und hinzugesetzt, der man auch etliche wol in der Kirchen singen möcht. Darumb bit ich gantz vleißig alle Christliche Leser, wollet diss mein Werck, so ich durch Göttliche Gnade unnd hülff furgenomen, fur gut annehmen und nicht fur einen furwitz ansehen, sondern den Herrn Gott bitten, er wols zum lob seines H. namens und zum nutz seiner h. Kirchen gelangen lassen”.

<sup>40</sup> A. Chemotti, *The Hymnbook of Valentin Triller (Wrocław 1555): Musical Past and Regionalism in Early Modern Silesia*, Warszawa 2020, s. 57–58; *The Polyphonic Hymns of Valentin Triller's: Ein Schlesisch singebüchlein: (Wrocław 1555)*, ed. A. Chemotti, Warszawa 2019.

<sup>41</sup> Geiftli-|che lieder/ | D. Mart. Luth. | und anderer from-|=|men Christen/ nach | Ordnung der Jarzeit/ mit Collecten und Ge-|=|beten. | Breslaw. | M. D. LXXVIII | (Gedruckt zu Breslaw/ durch| Crispinum Scharffenberg. | 1577.), PL-WRu, OSD, sygn. 405172.

<sup>42</sup> A. Mańko-Matysiak, *Schlesische Gesangbücher...*, op. cit., s. 95–97.

<sup>43</sup> Ibidem, k. A<sub>1</sub><sup>r</sup>: „Vorrede an den christlichen Leser.

Nach dem die gemeinen Gesangbüchlein bißher inn unseren Kirchen gebraucht, von dem Hochwirdigen und tewren Mann, Gottseliger gedechtnis, Martino Luthero gemacht, auch zum theil von andern frommen und gelehrten Leuten gemehret, Aber nu mehr durch so oft verbessern und mehrung, gar inn eine unordnung, hin und wider vermischet: hab ich durch einen gelehrten Man, dieselbigen inn ein richtige ordnung nach den Festen der Jarzeit, lassen zusammen bringen, damit auff ein jedes Fest, alle Lieder darauff gehörig mit den Gebeten, nach einander gefunden werden, und nicht hin und wider von nöten zu suchen. Zum andern, Nach dem nu auch etliche Christliche, schöne Gesenge, aus andern Gesangbüchlein, in brauch kommen, und in Kirchen gesungen werden, hab ich dieselben, so rein befunden, auch zusammen gelesen, und in diß Gesangbüchlein

sposób zdaje się dbać o to, aby zgromadzony przezeń repertuar mógł stanowić swego rodzaju „pałac pamięci” treści teologicznych, zalecanych do pamięciowego opanowania przez adresatów druku.

Jeśli faktycznie wyliczone przez redaktora druku grupy tematyczne pieśni są odpowiednikiem *loci* z mнемonicznego systemu Cyserona, to zawarte w nich pieśni są ekwiwalentami *imagines agentes*<sup>44</sup>. Ich utrwaleniu w pamięci odbiorcy służą jednak nie tylko skojarzone z nimi tematycznie drzeworyty, ale przede wszystkim poprzedzające pieśni rubryki zawierające odniesienia do źródeł ich tekstu (wywodzących się najczęściej z Biblii bądź przedreformacyjnej tradycji chorałowej), informację o ich adaptacji (tłumaczenie bądź pożądane z perspektywy luteranśkiej teologiczne *Besserung* tekstu), dane dotyczące autora tekstu (poza Marcinem Lutrem pojawia się tu Erazm Alberus, Erhard Degenwald, Paul Eber, Johann Freder, Adam von Fulda, Johann Gigas, Sebald Heyden, Justus Jonas, Johann Matthe, Philipp Melancthon, Lazarus Spengler i Paulus Speratus), wskazówki dotyczące melodii, na którą należy śpiewać daną pieśń, a niekiedy również dodatkowe uwagi wiążące się z jej funkcją bądź przeznaczeniem. Wszystkie te informacje są „przypominane” zapewne dlatego, że nie funkcjonowały one dotąd w pamięci zbiorowej adresatów druku („figura powrotu”).

Analizowane źródła ujawniają, że kultura muzyczna wrocławskiej reformacji orientowana była przede wszystkim na teksty biblijne, zgodnie z Lutrowym dezyderatem *sola scriptura*. Z tradycji przedreformacyjnej wykorzystywane były jednak również liczne teksty okołoliturgiczne, adaptowane do potrzeb odnowionej refleksji teologicznej. Starano się przypominać z dawnych tradycji również wartościowe melodie, a te nowe zalecano utrzymywać w pamięci. Repertuar niepożądany – teksty niezgodne z nową doktryną, czy melodie o zbyt jednoznacznych konotacjach –

starano się zaś zapomnieć. Wielokrotnie ponawiane apele na ten temat zdają się jednak świadczyć o tym, że modyfikacja zbiorowej pamięci nie jest zadaniem prostym ani szybkim. Jej rekonstruowanie obejmuje bardzo szerokie spektrum strategii, obejmujących wszystkie trzy wyróżnione przez Marca Augé figury: „ponownego rozpoczęcia”, „powrotu” i „zawieszenia”. Odnoszono je twórczo do zastanych tradycji kultury, aby wybrać z nich to, co uznano za dziedzictwo, będące kluczowym przedmiotem tożsamości rekonstruowanej w zbiorowej pamięci wspólnoty<sup>45</sup>.

### Źródła rękopiśmienne

M 1194 – antyfonarz, kościół św. Marii Magdaleny we Wrocławiu, XV–XVI w., PL-WRu, OR, sygn. M 1194.

Ms. 1245 – mszał, kościół św. Marii Magdaleny we Wrocławiu, 1603, obecnie zaginiony (olim: Breslau, Stadtbibliothek, sygn. Ms. 1245).

P 79a/1 – *Chorbuch*, kościół św. Marii Magdaleny we Wrocławiu, 1598, APW, sygn. 82/28/0/15/4340 (olim: Breslau, Stadtbibliothek, sygn. P 79a/1).

P 79d – *Taufbüchlein bey der Kirche zu St. Maria Magdalena. Dahinter liturgisches Agende*, kościół św. Marii Magdaleny we Wrocławiu, 1632, APW, sygn. 82/28/0/15/4344 (olim: Breslau, Stadtbibliothek, sygn. P 79d).

R 506a – graduał, kościół św. Krzysztofa we Wrocławiu, XVI w., obecnie zaginiony (olim: Breslau, Stadtbibliothek, sygn. R 506a).

### Stare druki

Curfus fancti | Bonaue(n)turae de paffione domi=|ni cum inuitatorio himnis et ca(n)=|ticis Laurentij Coruini: cum | epiftola et carmine de gra=|tuita dei in nos beneficen=|tia & de fructibus ex do=|minice paffionis re=|cordatione proue=|nientibus. | (Impressum Vratiflaue in officina | Ad[am]e Dyoni Anno a natiuitate | feruatoris nostrri. M.D.xxi., Kraków, Biblioteka Naukowa PAU i PAN, sygn. St. Dr. 80.

EYn gefang | Buchlien [*sic!*] Geyftlicher gefe(n)ge | Pfalme(n)/ eyne(m) ytzlichen Chriften fast nutz|lich bey sich zu haben/ in fletter vbung | vnd trachtung

gesetzt, damit man desto mehr auff ein iedes Fest zu singen hab, dann auff etliche Fest wenig Geseng in den alten Gesangbüchlein sein, und verdrießlich eins oder drey so oft zusingen. Bin derwegen tröstlicher zuversicht, fromme Christen werden ihnen solch mein gut meinend Christlich fürnemen gefallen lassen, unnd diß Gesangbüchlein zu Gottes ehre fürnemenlich, und darnach zu ihrer Seelen heil und seligkeit annemen und gebrauchen, Amen”.

<sup>44</sup> Cicero, *De Oratore*, s. 470–471 (II, 87, 358): „locis est utendum multis, illustribus, explicatis, modicis intervallis; imaginibus autem agentibus, acribus, insignitis, quae occurrere celeriterque percutere animum possint”.

<sup>45</sup> J. Le Goff, *Historia i pamięć*, tłum. A. Gronowska, J. Stryczyk, wstęp: P. Rodak, Warszawa 2007, s. 109.

Auch etzliche gefe(n)ge/ | die bey den vorige(n) nicht  
findt ge|druckt/ wie du hyndenn im | Register difes  
buch-|leys findeft. | Mit dyfen un(d) der gleyche(n)  
Gefenge follt man | byllich die Jungen iugent auff-  
zyhen | (Gedruckt yn difer koniglichen | ftadt Breslaw  
durch adam | dyon auß gegangen am | mitwoch noch  
ofternn | M.D.XXV., PL-WRu, OSD, sygn. 384831.

Ein Schleich fingebüchlein | aus Göttlicher schrift/  
von den fürnemften | Feften des Jares/ vnd fonst von  
andern gefengen vnd Pfal=|men/ gefelt auff viel alte  
gewöhnliche melodien/ fo zum | teil vorhin Latei-  
nisch/ zum teil Deutch/ mit Geiftlichen | oder auch  
Weltlichen texten gefungen feind/ | Durch | Valenti-  
num Triller von Gora/ Pfar=|herrn zu Pantenaw im  
Nimpfchifchen | Weichbilde | Pfalm. CL. | Alles was  
odem hat lobe den Herren. | Gedruckt zu Breslaw/  
durch | Crispinum Scharffenberg. | 1555., PL-WRu,  
OSD, sygn. 395219.

Geiftli-|che lieder/ | D. Mart. Luth. | und anderer  
from=|men Chriſten/ nach | Ordnung der Jarzeit/ mit  
Collecten und Ge=|beten. | Breslaw. | M. D. LXXVIII  
| (Gedruckt zu Breslaw/ durch| Crispinum Scharffen-  
berg. | 1577.), PL-WRu, OSD, sygn. 405172.

HYMNOR. ET THRENODIARVM | SANCTÆ CRV-  
CIS | IN | DEVOTAM | PASSIONIS | IESV CHRISTI |  
DEI ET HOMINIS | COMMEMORATIONEM | FAS-  
CICVLVS | AD HEBDOMADAM MAGNAM | SVA  
CVIQVE MELODIA | AFFICTA. | à SAMVELE BES-  
LERO | Scholæ VratisL. ad S. Sanctum Mo-|deratore |  
CONGESTVS. | *Adjectis aliis quibusdam Lamentationibus*  
*& Can-|tionibus Latino-Germanicis Paſſionis | tempore*  
*conſuetis* | WRATISLAVIÆ, | Ex Officina Typographica  
GeorgI | Bauman. | *Sumptibus ipsius Auctoris.* | Anno  
| M D C XI., PL-WRu, OSD, sygn. 51112 Muz.

## BIBLIOGRAFIA

- Arystoteles, *O pamięci i przypominaniu sobie*. Περὶ μνήμης καὶ ἀναμνήσεως, tłum. Aleksandra Sobańska, Paweł Siwek, Wrocławskie Wydawnictwo Naukowe Atla 2, Wrocław 2015.
- Assmann Aleida, *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives*, Cambridge University Press, Cambridge 2011.
- Augé Marc, *Formy zapomnienia*, tłum. Anna Turczyn, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2009.

- Bertoglio Chiara, *Reforming Music: Music and the Religious Reformations of the Sixteenth Century*, De Gruyter, Berlin–Boston 2017.
- Chemotti Antonio, *The Hymnbook of Valentin Triller (Wrocław 1555): Musical Past and Regionalism in Early Modern Silesia*, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 2020.
- Cicero, *De Oratore I, II*, ed. Eric Herbert Warmington, Harvard University Press, Cambridge MA.–London 1957 („The Loeb Classical Library”, 348).
- Eyn gesang Buchlein Geystlicher gese(n)ge Psalme(n)... Najstarszy śląski śpiewnik kościelny – Wrocław 1525, red. Anna Mańko-Matysiak, „e-Biblioteka Historyczna” 1, Centrix, Wrocław 2004.
- Harasimowicz Jan, *Śląski luteranizm wieku Reformacji – próba charakterystyki*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1984, t. 39, nr 4, s. 493–516.
- Heidegger Martin, *Bycie i czas*, tłum. Bogdan Baran, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Herrl Joseph, *Worship Wars in Early Lutheranism: Choir, Congregation, and Three Centuries of Conflict*, Oxford University Press, Oxford 2004.
- Jeż Tomasz, *Łacińska twórczość muzyczna w ewangelickim Wrocławiu. Problem trwałości tradycji w czasach przemian konfesyjnych*, „Barok. Historia – Literatura – Sztuka” 2004, t. 11, nr 2, s. 185–205.
- Jünger Friedrich Georg, *Gedächtnis und Erinnerung*, V. Klostermann, Frankfurt a.M. 1957.
- Köstlin Julius, *Johann Hess, der Breslauer Reformator*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Altertum Schlesiens” 1864, t. 6, z. 1, s. 97–131; t. 6, z. 2, s. 181–265.
- Leaver Robin Alan, *Christian Liturgical Music in the Wake of the Protestant Reformation*, w: *Sacred Sound and Social Change: Liturgical Music in Jewish and Christian Experience*, ed. Lawrence A. Hoffman, Janet R. Walton, University of Notre Dame Press, Notre Dame 1992, s. 124–144.
- Leaver Robin Alan, *Luther's Liturgical Music: Principles and Implications*, Fortress Press, Minneapolis 2017.
- Le Goff Jacques, *Historia i pamięć*, tłum. Anna Gronowska, Joanna Stryczyk, wstęp: Paweł Rodak, „Communicare: Historia i Kultura”, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007.
- Lipphardt Walther, *Die Anfänge des deutschen Kirchenliedes in althochdeutscher Zeit*, „Musik und Altar” 1961, t. 13, s. 73–77.
- Luther's Works*, t. 35: *Word and Sacrament I*, Fortress, Philadelphia 1960.



Mańko-Matysiak Anna, *Schlesische Gesangbücher 1525–1741: eine hymnologische Quellenstudie*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, 2800, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005.

Pelikan Jaroslav, *Obedient Rebels: Catholic Substance and Protestant Principle in Luther's Reformation*, Harper, New York 1964.

Platon, *Teajtet*, tłum. Władysław Witwicki, Skład Główny Księgarnia Kasy im. J. Mianowskiego, Warszawa 1936.

Pol Nicolaus, *Jahrbücher der Stadt Breslau von Nikolaus Pol. Zum erstenmale aus dessen eigener Handschrift herausgegeben von Dr. Johann Gustav Büsching, Professor und Archivar zu Breslau*, t. 3, Johann Friedrich Korn d. Ä., Breslau 1819.

Sander Hans-Adolf, *Beiträge zur Geschichte des lutherischen Gottesdienstes und der Kirchenmusik in Breslau. Die lateinischen Haupt- und Nebengottesdienste im. 16. und 17. Jahrhundert*, „Breslauer Studien zur Musikwissenschaft”, 1, Priebatsch, Breslau 1937.

Sehling Emil, *Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts*, t. 3: *Die Mark Brandenburg. Die Markgrafenthümer Oberlausitz und Niederlausitz, Schlesien, Rheinland*, Leipzig 1909.

*The Polyphonic Hymns of Valentin Triller's: Ein Schlesisch singebüchlein: (Wrocław 1555)*, ed. Antonio Chemotti, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 2019.

Wąs Gabriela, *Dzieje Śląska od 1526 do 1806 roku*, w: Marek Czapliński, Gabriela Wąs, Elżbieta Kaszuba, Rościsław Żerelik, *Historia Śląska*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, 2364, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002, s. 118–248.

to be the time of the introduction of the Reformation in this city, which brought significant transformations of many forms of culture. These changes also concerned the musical repertoire, which was to serve the changing liturgical orders in the reformed churches of the Oder metropolis from 1524. The preserved sources inform us about how this process looked, documenting both the phenomenon of conscious abandonment of a certain resource of the repertoire (liturgical and vernacular), as well as the process of its recapitulation, carried out on the basis of well-thought-out culture-forming strategies. The documentation sources of both processes are analysed in light of the methodological pattern of *oblivion figures* proposed by Marc Augé.

#### Keywords

Breslau, reformation, music repertoire, liturgy, vernacular songs

## SUMMARY

**Tomasz Jeż**

### Forgotten and Recalled Musical Repertoire in Protestant Breslau

If collective memory defines the identity of a community, then each of its transformations brings about the forgetting of certain elements of heritage, which in the new system of values turn out to be unwanted. However, even a very radical change in culture allows for the perpetuation of that part inherited from tradition which is sanctioned by means of a new system of meanings given to it. The most important turning point in the history of modern Breslau is rightly considered